

MARLENA BARANOWSKA, ANNA KOPROWICZ, ROBERT KORZENIEWICZ

Spoleczne znaczenie lasu – raport z badań pilotażowych prowadzonych w okresie pandemii

Social importance of the forest – report of pilot studies conducted during the pandemic

ABSTRACT

Baranowska M., Koprowicz A., Korzeniewicz R. 2021. Społeczne znaczenie lasu – raport z badań pilotażowych prowadzonych w okresie pandemii. Sylwan 165 (2): 149-156. DOI: <https://doi.org/10.26202/sylvan.2021005>.

On March 11, 2020 the World Health Organization announced the state of the COVID-19 pandemic. In Poland, the first case of SARS-CoV-2 was diagnosed on March 4, 2020. Since then, the Polish government has been using various solutions to limit the spread of the coronavirus. *Inter alia* restrictions on movement, the use of public media, access to services and a short-term ban on access to the forest were introduced. The aim of this study was to present the results of a pilot study on the attitude of the Poles towards the forest during the pandemic. Three main research questions were set: what encourages the respondents to walk in the forest; what discourages them from this and what is their attitude to the decision to ban on entering the forest. The diagnostic survey method was conducted via the Internet. The study found that over 75% of respondents declared that they had been in the forest during the ‘stay at home’ action. What attracts the respondents most to walk in the forest is peace, quiet, fresh air and the possibility of contact with nature. The respondents considered the fear of ticks a disincentive. Over 70% of respondents considered the ban on entering the forest to be definitely wrong. During a pandemic, the forest can be a particularly popular place for walks, both due to the need to avoid crowded places and the possibility of finding peace and rest from the everyday hustle and bustle.

KEY WORDS

COVID-19, stay at home, the forest will wait, no entry to the forest, forest as a place of recreation

ADDRESSES

Marlena Baranowska ⁽¹⁾ – e-mail: marlenab@up.poznan.pl
 Anna Koprowicz ⁽²⁾, Robert Korzeniewicz ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Wydział Leśny, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu; ul. Wojska Polskiego 71A, 60-625 Poznań

⁽²⁾ Instytut Pedagogiki, Akademia Pomorska w Słupsku; ul. Bohaterów Westerplatte 64, 76-200 Słupsk

Wstęp

11 marca 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła stan pandemii wywołanej wirusem SARS-Cov-2 (<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>). W Polsce pierwszy przypadek zdiagnozowano 4 marca 2020 roku (<https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce>), natomiast pierwsze przepisy mające na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się koronawirusa wprowadzono 13 marca 2020 roku. Rozporządzenie... [2020] ograniczało możliwości przemieszczania się, funkcjonowania określonych instytucji lub zakładów

pracy oraz ustanowiło zakaz zgromadzeń. Również Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP) wprowadziło w dniach 3-11 kwietnia 2020 roku okresowy zakaz wstępu do lasu pod hasłem „Las poczeka” (<http://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/aktualnosci/do-lasow-niec-maja-wstępu-także-mysliwi>).

Związane z pandemią ograniczenia sprawiły, że we wszystkich obszarach życie ludzi uległo znaczącym zmianom, czyniąc ich sytuację trudną. Sytuacja trudna definiowana jest jako stan, w którym wewnętrzna równowaga sytuacji normalnej zostaje zakłócona w taki sposób, że prawdopodobieństwo realizacji zadania na poziomie normalnym staje się mniejsze [Tomaszewski 1975]. Brak możliwości swobodnej realizacji celów w obszarze społecznym, poznawczym, emocjonalnym i duchowym wywołał wyższy poziom doświadczanego stresu [Talarowska i in. 2020]. Ponadto mniejsza częstotliwość kontaktów społecznych w tym okresie sprzyja poczuciu samotności i obniżeniu satysfakcji z życia [Kosowski, Mróz 2020]. Poczucie ograniczenia wolności, trudne relacje w rodzinie, osamotnienie i zmęczenie obecną sytuacją sprzyjają pojawieniu się objawów depresji [Gambin i in. 2020], a nawet myśli samobójczych [Talarowska i in. 2020]. Zestresowany, sfrustrowany, osamotniony i zależniony człowiek poszukuje różnych sposobów radzenia sobie z napięciem, którego doświadcza. Wiele osób poszukuje ukojenia w kontakcie z przyrodą, również leśną. Lecznicze funkcje lasu i drzew były już wielokrotnie opisywane [Frączak 1998; Krawczyk, Cybulski 2010; Grzywacz 2011; Pietrzak-Zawadka, Zawadka 2015]. Jak podają Krawczyk i Cybulski [2010] niektóre drzewa, np. jodła, sosna, miłorząb, dąb, buk czy brzoza, szczególnie sprzyjają dobrostanowi psychicznemu człowieka i jego pozytywnemu stosunkowi do życia, co uznaje się za istotne czynniki w zapobieganiu depresji. W sytuacji pandemii terapeutyczne znaczenie lasu może okazać się szczególnie ważne dla funkcjonowania Polaków.

W artykule zaprezentowano wyniki pilotażowych badań dotyczących postrzegania atrakcyjności lasu jako miejsca rekreacji w czasie pandemii. Celem pracy było wskazanie, czy w okresie pandemii ludzie chętnie chodzą do lasu, jakie czynniki ich do tego zachęcają i czy istnieją również czynniki zniechęcające. Interesujące wydawało się, jak w kontekście atrakcyjności lasu jako przestrzeni wypoczynku respondenci ustosunkują się do podjętych na początku kwietnia przez niektóre nadleśnictwa decyzji o wprowadzeniu zakazu wstępu do lasu. Problemy badawcze sformułowano następująco: 1) jakie czynniki zachęcają badanych do spacerów po lesie? 2) jakie czynniki zniechęcają do spacerów po lesie? 3) jak badani oceniają decyzję o wprowadzeniu zakazu wstępu do lasu w związku z zapobieganiem rozprzestrzenianiu się epidemii? Dla tak postawionych problemów sformułowano następujące hipotezy: 1) respondenci poszukują w lesie głównie kontaktu z przyrodą oraz ciszy i spokoju, 2) elementem zniechęcającym do spacerowania po lesie jest zagrożenie związane z kontaktem z czynnikami biotycznymi (zwierzętami i owadami), 3) większość respondentów negatywnie ocenia wprowadzenie zakazu wstępu do lasu.

Materiał i metody

Badanie przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety. Jako przestrzeń umożliwiającą kontakt z respondentami wybrano internet. Badani odpowiadali na pytania, wypełniając kwestionariusz, do którego link otrzymywali on-line. Zaproszenie do udziału w badaniach rozsyłane było drogą mailową oraz za pośrednictwem mediów społecznościowych (Facebook). Ankieta była dostępna od marca do listopada 2020 roku. Ocenie i analizie poddano 363 wypełnione i odesłane kwestionariusze.

Metryczka kwestionariusza ankiety pozwoliła ustalić dane socjodemograficzne respondentów: płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania oraz charakter wykonywanej pracy. W ankiecie zamieszczono pięć pytań zamkniętych. Trzy z nich umożliwiały weryfikację hipotez, natomiast

dwa pozwalały na stwierdzenie, czy respondenci w ogóle bywają w lesie. W pierwszym pytaniu mogli wskazać czynniki zachęcające do spacerów po lesie. Drugie pytanie pozwalało zidentyfikować czynniki zniechęcające. Respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź lub dopisać własną propozycję. Trzecie pytanie dotyczyło tego, jak badani oceniają wprowadzenie zakazu wstępu do lasu. Respondent mógł wybrać jedną spośród odpowiedzi: „oceniając tę decyzję jako złą”, „oceniając tę decyzję jako słuszną”, „nie mam zdania” oraz „trudno ocenić”. Kolejne dwa pytania pozwoliły na ustalenie: 1) czy badani byli w lesie od czasu wprowadzenia obostrzeń, mających na celu zapobieganie rozprzestrzenianiu się epidemii i rozpoczęcia akcji „zostań w domu”, 2) jakie są plany badanych związane z wyprawą do lasu w najbliższym czasie.

W analizie wyników zmiennymi zależnymi były: czynniki zachęcające do spacerowania po lesie, czynniki zniechęcające do spaceru po lesie oraz opinia dotycząca wprowadzenia zakazu wstępu do lasu. Za zmienne niezależne przyjęto: płeć, miejsce zamieszkania, wykształcenie oraz charakter pracy respondentów – z założeniem, że mogą one różnicować stosunek badanych do lasu.

Wyniki

W badaniu uczestniczyło 216 kobiet (59,5%), 144 mężczyzn (39,7%) oraz 3 osoby, które nie podały płci (tab.). Większość badanych (143 osoby, co stanowi ponad 39% respondentów) mieszka na wsi, 69 osób w małym mieście, 63 osoby w mieście średniej wielkości, a 88 osób to mieszkańcy dużych miast. Ponad 50% badanych stanowią uczniowie i studenci (185 osób). Spośród pozostałych respondentów najliczniej reprezentowane były osoby wykonujące pracę biurową oraz nauczyciele. Wykształcenie wyższe zadeklarowało 193 respondentów, średnie – 156, wykształcenie podstawowe – 9, a 5 nie udzieliło informacji na ten temat.

Badanie wykazało, że w czasie ograniczeń związanych z zapobieganiem rozprzestrzenianiu się epidemii COVID-19 respondenci chętnie przebywają w lesie. Ponad $\frac{3}{4}$ z nich zadeklarowało, że było w lesie w czasie akcji „zostań w domu”, a 76,3% stwierdziło, że ma zamiar chodzić do lasu co najmniej raz w tygodniu. W tym kontekście interesujący jest rozkład odpowiedzi na pytanie „Co zachęca Panią/Pana do spaceru po lesie?” (ryc. 1). Wśród najczęściej wybieranych odpowiedzi znalazły się te wskazujące na potrzebę znalezienia spokoju i kontaktu z przyrodą. Cisza i spokój są ważnymi czynnikami zachęcającymi do leśnych spacerów dla ponad 82% badanych osób, 81,3% poszukuje w lesie świeżego powietrza, 76,6% – kontaktu z przyrodą, a 64,7% – ładnych widoków. W dobie pandemii dla 50,7% badanych istotne jest to, że w lesie można uniknąć tłoku, a 17,4% zwraca uwagę na mniejszą możliwość zarażenia koronawirusem. Zaledwie dla około 8% badanych istotnym czynnikiem zachęcającym do spacerów po lesie jest infrastruktura, taka jak parkingi czy drogi leśne dobrej jakości.

Spośród czynników zniechęcających do spaceru po lesie najistotniejszy okazał się lęk przed kleszczami. Odpowiedź tę wybrało ponad 48% badanych. Dla 18,2% pytanych problemem jest zbyt duża odległość lasu od miejsca zamieszkania, a dla 9% – brak orientacji w terenie. Brak możliwości wjazdu do lasu był zniechęcający dla 6,9% respondentów. Sporą grupę stanowią odpowiedzi inne, samodzielnie dopisane przez badane osoby. Udzielono ich łącznie 30. Różnorodność wskazanych czynników uniemożliwia połączenie ich w jednorodne grupy. Warto jednak wskazać, że często wymienianymi czynnikami zniechęcającymi do spaceru po lesie były: brak czasu, obawa przed dzikimi zwierzętami, śmieci, roboty leśne czy polowania (ryc. 2).

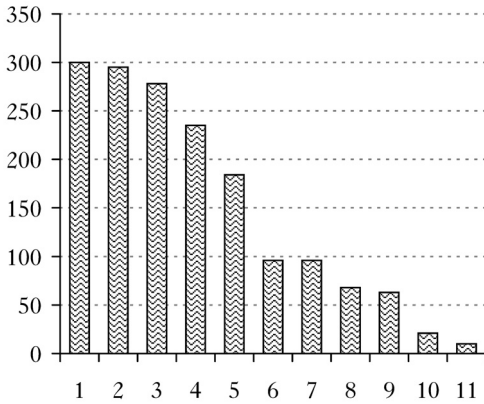
W odpowiedzi na pytanie o to, jak respondenci oceniają decyzję o zakazie wstępu do lasu na początku trwania pandemii, ponad 70% uznało tę decyzję za zdecydowanie złą, 12,9% oceniło ją jako słuszną, a 16,2% nie miało zdania na ten temat (ryc. 3).

Tabela.

Struktura badanej populacji
Structure of the studied population

		N	%
Płeć Sex	kobieta female	216	59,5
	mężczyzna male	144	39,7
	brak danych no data	3	0,8
Miejsce zamieszkania Place of residence	wieś village	143	39,4
	małe miasto small town	69	19,0
	średnie miasto medium-sized town	63	17,4
	duże miasto large city	88	24,2
Wykształcenie Education	podstawowe primary education	9	2,5
	średnie secondary education	156	43,0
	wyższe higher education	193	53,2
	brak danych no data	5	1,3
Zawód Profession	uczeń/student high school student / student	186	51,2
	nauczyciel teacher	24	6,6
	pracownik biurowy, urzędnik office worker	102	28,1
	pracownik fizyczny worker	14	3,9
	pracownik służby zdrowia health professional	3	0,8
	bezrobotny unemployed	6	1,6
	inny (przedsiębiorca, wolny zawód) other (entrepreneur, freelance)	18	5,0
	brak danych no data	10	2,8

Żadna z wyróżnionych zmiennych niezależnych nie różnicuje wypowiedzi badanych dotyczących zakazu wstępu do lasu i czynników zniechęcających do spacerowania po lesie w sposób istotny statystycznie. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni, osoby o różnym poziomie wykształcenia, charakterze wykonywanej pracy oraz mieszkające w różnych środowiskach mają zbliżone poglądy dotyczące obu tych badanych obszarów. W pytaniu dotyczącym czynników zachęcających do korzystania z lasu istotną zmienną okazał się jedynie charakter wykonywanej pracy ($\chi^2=43,87$, $p=0,001$). Pracownicy biurowi najczęściej wybierali odpowiedź świadcząca o poszuki-

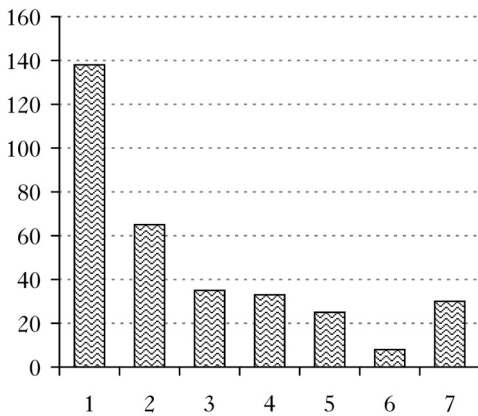

Ryc. 1.

Liczba odpowiedzi na pytanie: Co zachęca Panią/Pana do spaceru po lesie?

Number of answers to the question: What encourages you to walk in the forest?

1 – cisza, spokój, 2 – świeże powietrze, 3 – przyroda, 4 – ładne widoki, 5 – las nie jest zatłoczony, 6 – zbieram jagody, grzyby, 7 – mam na to czas, 8 – lasy nie są zamknięte, 9 – niewielkie ryzyko zarażenia, 10 – dobrej jakości drogi leśne, 11 – parkingi
 1 – silence, peace, 2 – fresh air, 3 – nature, 4 – nice view, 5 – forest is not crowded, 6 -blueberries, mushrooms picking, 7 – time for this, 8 – forests are not closed, 9 – low risk of infection, 10 – good quality forest roads, 11 – carparks

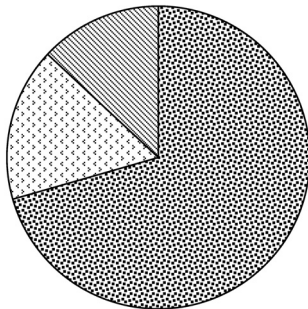

Ryc. 2.

Liczba odpowiedzi na pytanie: Co zniechęca Panią/Pana do spaceru po lesie?

Number of answers to the question: What discourages you from walking in the forest?

1 – strach przed kleszczami, 2 – za duża odległość od miejsca zamieszkania, 3 – nic, 4 – brak orientacji w terenie, 5 – brak możliwości wjazdu do interesujących miejsc, 6 – obawa przed ASF, 7 – inne
 1 – fear of ticks, 2 – distance from home, 3 – nic, 4 – lack of orientation in the field, 5 – no entry to interesting places, 6 – fear of ASF, 7 – other

Ryc. 3.

Struktura odpowiedzi na pytanie: Co sądzi Pan/Pani o zakazie wstępu do lasu, wprowadzonym przez niektóre nadleśnictwa w związku z obawą przed rozprzestrzenianiem się koronawirusa?

Structure of answers to the question: What do you think about the prohibition of access to the forest introduced by some forest districts in connection with the fear of the spread of the coronavirus?

zła buda nie mam zdania no opinion słuszna right

waniu spokoju, osoby bezrobotne również często wybierały odpowiedzi „przyroda” i „mam czas”. Czas okazał się czynnikiem istotnym również dla 27% uczniów i studentów.

Dyskusja

Poznanie potrzeb i oczekiwań społecznych w stosunku do lasu jest istotne, ponieważ żądania społeczeństwa opierają się nierzadko na indywidualnych, subiektywnych preferencjach [Janusz, Piszczek 2008]. Fakt ten sprawia, że leśnicy powinni kształtować postawy społeczeństwa, aby ograniczać nawyki ludzi, które mogą stanowić zagrożenie dla przyrody lub przyczynić się do po-

wstawania strat w gospodarce leśnej [Gołos 2018]. Według Janeczko [2008] wyniki badań społecznych umożliwiają zdefiniowanie docelowego zakresu i formy zagospodarowania leśnych terenów wypoczynkowych, wycenę wartości pozarynkowych lasu oraz korzyści wynikających z prowadzenia leśnictwa wielofunkcyjnego. Ponadto wyniki te mogą wspomóc podejmowanie decyzji dotyczących kształtowania krajobrazów leśnych. Badania przeprowadzone w okresie pandemii wskazują na duże znaczenie obszarów leśnych w sytuacji, w której uniemożliwiono lub ograniczono możliwość wykorzystania większości miejsc służących dotychczas rekreacji. Przeprowadzone badania pozwoliły na weryfikację postawionych hipotez. Wykazały, że cisza, spokój, świeże powietrze, przyroda i ładne widoki to główne czynniki skłaniające respondentów do leśnej rekreacji. Wielu respondentów sygnalizuje, że nic nie zniechęca ich do spacerów po lesie, a zdecydowana większość bywa w lesie w okresie pandemii. Można to uznać za element autoterapii i troski o własne zdrowie fizyczne, ale również o osłabioną w okresie pandemii kondycję psychiczną [Talarowska i in. 2020]. We wcześniejszych opracowaniach, prezentujących wyniki zbliżonych badań, respondenci wskazywali takie elementy jak cisza i spokój, kontakt z przyrodą oraz zdrowe powietrze [Sławski, Sławska 2009; Gołos 2013a, b]; czystość środowiska, zadowolenie z infrastruktury i obecność zbiorników wodnych [Gołos 2013a]; możliwość zbioru płodów runa leśnego, niewielką odległość od miejsca zamieszkania, niskie koszty spędzania wolnego czasu i motywy rodzinne [Gołos 2013a]; kontakt z naturą oraz możliwość obserwacji leśnych zwierząt i roślin [Janusz, Piszczek 2008] czy możliwość czerpania dodatkowego dochodu [Nowacka 2012]. W niniejszych badaniach respondenci wskazali, że las jest miejscem niezatłoczonym, w którym ryzyko zarażenia jest mniejsze. Ankietowani zwrócili ponadto uwagę na to, że lasy nie są zamknięte, w czasie kiedy dostęp do miejsc rekreacji sportowej i kulturalnej został ograniczony.

Częściowo prawdziwa okazała się również hipoteza zakładająca, że czynnikiem zniechęcającym ludzi do spacerowania po lesie są zagrożenia biotyczne (zwierzętami i owady), w tym przede wszystkim kleszcze. Również w badaniach prowadzonych przed okresem pandemii kleszcze były wymieniane wśród istotnych czynników zniechęcających do leśnej rekreacji, obok zaśmiecenia lasu, nieodpowiedniej lub zniszczonej infrastruktury, prowadzonych prac leśnych, braku zaplecza handlowego, złego wyglądu drzewostanu, braku wyznaczonych tras turystycznych czy obowiązujących w lasach nakazów i zakazów [Sławski, Sławska 2009; Gołos 2013a; Kikulski 2015]. Badania przeprowadzone przez Błasiak i in. [2017] wskazują, że wiele osób rezygnuje z wypraw do lasu ze strachu przed kleszczami. Co ciekawe, respondenci nie oceniali ryzyka związanego z ewentualnym spotkaniem takich zwierząt jak dziki czy jelenie za istotny czynnik zniechęcający ich do spacerów po lesie.

Odpowiedzi dotyczące stosunku badanych do wprowadzania zakazu wstępu do lasu nie są zaskakujące. Większość respondentów oceniła decyzję negatywnie, co potwierdza hipotezę 3. Analiza wypowiedzi pozwala przypuszczać, że szczególnie w okresie pandemii ludzie chcieliby mieć zagwarantowaną możliwość swobodnego korzystania z lasu i większość badanych negatywnie zareagowała na ograniczenie w tym zakresie. Decyzja związana z zakazem wstępu do lasu na pewno była dużym utrudnieniem dla osób prowadzących zdrowy tryb życia, które często odwiedzały las. Wydaje się, że zgodnie z teorią reaktancji, zakładającą, że człowiek dąży do przywrócenia wolności wyboru ograniczonej na skutek zewnętrznych zakazów [Kofta, Doliński 2000], negatywnie do zakazu wstępu do lasu mogą ustosunkować się również te osoby, które dotychczas nie odczuwały potrzeby wędrowek leśnych. Kowalska i Niezgoda [2020] wskazują na zjawisko substytucji na rynku turystycznym – pandemia hamuje zakup dóbr i usług turystycznych, ale zarazem sprzyja wybieraniu innych form wypoczynku. Pobyt w lesie, szczególnie położonym blisko miejsca zamieszkania, może zatem okazać się dla Polaków cennym substytutem zagra-

nicznej turystyki wyjazdowej. Zwiększająca się turystyczna atrakcyjność obszarów leśnych będzie w przyszłości stanowiła coraz większe wyzwanie dla gospodarujących lasem. Niezgoda i Nowacki [2020] donoszą, że turyści często zastanawiają się nad tym, jakie korzyści (zwłaszcza w odniesieniu do zdrowia i odpoczynku) mogą czerpać ze swoich wypraw, nie zawsze uwzględniając, jak ich aktywność może obciążać odwiedzany przez nich teren. Dlatego leśnicy, zwłaszcza w lasach na terenach zurbanizowanych, będą zobligowani do podjęcia szczególnych działań w zakresie ochrony, hodowli, a także użytkowania lasu, biorąc pod uwagę wzrost turystycznej atrakcyjności terenów leśnych.

Podsumowanie

Analiza przedstawionych wyników pozwala przypuszczać, że zwłaszcza w okresie pandemii las może być szczególnie ulubionym miejscem spacerów – zarówno ze względu na konieczność unikania zatłoczonych miejsc, jak i na możliwość znalezienia spokoju i odpoczynku od codziennego zgiełku. Zidentyfikowanym problemem badawczym, który powinien stać się przedmiotem dalszych analiz, wydaje się ogólna postawa Polaków wobec lasu w sytuacjach trudnych, do których niewątpliwie należy izolacja w okresie pandemii. Niniejsza problematyka, poruszona tylko w przedstawionych badaniach pilotażowych, będzie kontynuowana w kolejnych etapach badań.

Literatura

- Błasiak A., Opalińska P., Łukowski A., Krokowska-Paluszak M., Wierzbicka A., Skorupski M. 2017. Akarofobia – czy rodzice z Wielkopolski boją się kleszczy? *Studia i Materiały CEPL* 19: 11-19.
- Dąbrowski D., Zbucki Ł. 2014. Uwarunkowania czasu wolnego spędzanego na terenach leśnych przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. *Studia Periegetica*: 75-87.
- Frątczak J. 1998. Profilaktyczno-terapeutyczne znaczenie drzew zadaniem turystyki ekologicznej. *Nauczyciel i Szkoła* 1: 105-114.
- Gambin M., Sękowski M., Woźniak-Prus M., Cudo A., Hansen K., Gorgol J., Huflejt-Łukasik M., Kmita G., Kubicka K., Łyś A. E., Maison D., Oleksy T., Wnuk A. 2020. Uwarunkowania objawów depresji i lęku uogólnionego u dorosłych Polaków w trakcie epidemii Covid-19 – raport z pierwszej fali badania podłużnego. (http://psych.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/98/2020/05/Uwarunkowania_objawow_depresji_leku_w_trakcie_pandemii_raport.pdf: 1-27.dostęp: 21.12.2020 r.).
- Gołos P. 2013a. Rekreacyjna funkcja lasów miejskich i podmiejskich Warszawy. *Leś. Pr. Bad.* 74: 57-70.
- Gołos P. 2013b. Wybrane aspekty rekreacyjnej funkcji lasu w opinii użytkowników. *Leś. Pr. Bad.* 74: 257-272.
- Gołos P. 2018. Społeczne i ekonomiczne aspekty pozaprodukcyjnych funkcji lasu i gospodarki leśnej – wyniki badań opinii społecznej. *Prace Instytutu Badawczego Leśnictwa. Rozprawy i Monografie* 22: 328.
- Grzywacz A. 2011. Zdrowe lasy – zdrowe społeczeństwo. *Studia i Materiały CEPL* 3: 19-27.
- Hołowiecka B., Grzelak-Kostulska E. 2013. Turystyka i aktywny wypoczynek jako element stylu życia seniorów. *Acta Universitatis Lodziensis Folia Oeconomica* 291: 163-179.
- Janusz A., Piszczek M. 2008. Oczekiwania społeczeństwa wobec lasu – na przykładzie odwiedzających Leśny Kompleks Promocyjny Lasy Beskidu Sądeckiego. *Studia i Materiały CEPL* 3: 139-151.
- Janeczko E. 2008. Możliwość kształtowania krajobrazu leśnego w kontekście potrzeb i oczekiwań społeczeństwa. *Studia i Materiały CEPL* 10: 130-138.
- Jaworska M., Luty L. 2007. Świadomość ekologiczna społeczeństwa w świetle badań ankietowych. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 9: 117-122.
- Kikulski J. 2015. Ocena czynników wpływających na wypoczynek w lasach. *Studia i Materiały CEPL* 45: 111-118.
- Kořta M., Doliński D. 2000. Poznawcze podejście do osobowości. W: Strelau J. [red.] *Psychologia*. Podręcznik akademicki. T. 2. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk. 561-600.
- Kosowski P., Mróz J. 2020. Ocena komunikacji a poczucie samotności i satysfakcji z życia w czasie pandemii. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio* 2: 214-226.
- Kořmider J., Greczuk M. 2013. Las jako miejsce odpoczynku, rekreacji oraz edukacji. *Studia i Materiały CEPL* 15: 314-318.
- Kowalska K., Niezgoda A. 2020. COVID-19 as a tourist activity inhibitor as evidenced by Poles' holiday plans. *Studia Periegetica* 32 (4): 9-24.
- Krawczyk E., Cybulski M. 2010. Zdrowie człowieka a roślinność w mieście. *Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu* 4: 515-520.
- Nowacka W. 2012. Wykorzystanie dóbr lasu – punkt widzenia społeczności lokalnej. *Studia i Materiały CEPL* 32: 155-160.

- Niezgoda A., Nowacki M. 2020. Experiencing Nature: Physical Activity, Beauty and Tension in Tatra National Park – Analysis of TripAdvisor Reviews. *Sustainability* 12 (2): 601.
- Pietrzak-Zawadka J., Zawadka J. 2015. Forest therapy jako forma turystyki zdrowotnej. *Ekonomia i Środowisko* 4: 199-209.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego. 2020. Dz. U., poz. 433.
- Sławski M., Sławska M. 2009. Las jako miejsce wypoczynku i rekreacji – analiza oczekiwań społecznych na przykładzie Gminy Rogów. *Studia i Materiały CEPL* 4: 140-150.
- Talarowska M., Chodkiewicz J., Nawrocka N., Miniszewska J. 2020. Zdrowie psychiczne a epidemia SARS-COV-2 – badania polskie.
- Tomaszewski T. 1975. Człowiek i otoczenie. W: Tomaszewski T. [red.]. *Psychologia*. PWN, Warszawa.
- Wierzbicka A., Krokowska-Paluszak M., Schmidt M. 2019. Turystyka w Przemęckim Parku Krajobrazowym – czego oczekują turyści? *Pol. J. Sust. Dev.* 23: 65-72. DOI: <https://doi.org/10.15584/pjdsd.2019.23.1.8>.